

LIETUVOS PARLAMENTARAI 1990–2004 METAIS

Hum. m. dr. Danutė Blažytė-Baužienė

Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius
El. paštas: bdanute@komo.lt

Santrauka

Straipsnyje aptariamas Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo vaidmuo lietuvių tautos neprievarinio išsivadavimo iš sovietinės okupacijos procese, suformuluojant juridinio ir politinio okupacijos padarinių įveikimo strategiją ir užtikrinant nuoseklų jos laikymąsi.

Glaustai apibūdinama 1990–1992 m. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo ir 1992–2004 m. trijų kadencijų Seimo struktūra, jo vadovybė, įvairių jo institucijų raida demokratinėse valstybėse (taip pat ir Rytų bei Vidurio Europos) patirties kontekste.

Straipsnyje siekiama nustatyti, kuo šiuolaikinis Seimas skiriasi nuo to paties pavadinimo institucijos tarpukario Lietuvoje; atskirai sugretinami Steigiamasis (1920–1922 m.) bei Atkuriamasis (1990–1992 m.) Seimai. Taip pat aptariama, kuo Lietuvos Respublikos Seimas skiriasi nuo LTSR Aukščiausiosios Tarybos – sovietinio pseudoparlamento, aptariama TSRS liaudies deputatų (1989 m. gegužė – 1990 m. kovas) statuso ir priskyrimo valstybingumo atkūrimo institucijai problema.

Straipsnyje aptariami parlamentaro statusą reglamentuojantys dokumentai, pagal prieinamus spaudos bei elektroninius informacijos šaltinius sudarytas parlamentarų sąrašas, pateikiami kai kurie statistiniai duomenys (bendras parlamentarų bei jų atstovavimo Seime kadencijų laikas, vyrų ir moterų santykis atskiruose Seimuose, kadencijos nebaigusiu parlamentarų skaičius).

Palyginti nemažai vietos straipsnyje skiriama parlamentarų vardyno biogramų pateikimo klausimams: tolesniam svarstymui pateikiamos nuostatos apie tai, kokią teksto dalį turėtų užimti parlamentaro biografija, parlamentinės veiklos aprašymas, politinė, visuomeninė, kūrybinė veikla, kokia turėtų būti Seimo darbo analizės bei atskiro parlamentaro veiklos aprašymo struktūra, keliami ir individualūs sudėtingesnių biogramų atvejai.

Galiausiai apibūdinama parlamentarų vardyno reikšmė parlamentarizmo, atskirų Seimų kolektyviniams portretams bei pavienių parlamentarų biografijoms pateikti, atsižvelgiant į palyginti naujos temos – moderniojo parlamentarizmo Lietuvoje istoriją.

Reikšminiai žodžiai: parlamentarizmas, parlamentaro statusas, Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas, Seimas, Seimo nariai, TSRS liaudies deputatai, biograma, kolektyvinė biografija.

Įvadas

Parlamentarizmas Lietuvoje, nors ir su pertrūkiais, siekia tolimą praeitį. Moderniuoju pavidalu jis buvo atnaujintas XX a. tarpukario laikotarpiu, o pastarojo meto Lietuvos politiniame gyvenime, be jokių abejonų, išlaikė svarbiausius šalies vidaus ir užsienio politikos iššūkius. Todėl parlamentarizmo tyrimai, tarp jų – parlamentarų žodinio rengimas, laikytini viena prioritetinių istorijos tyrimų sričių, juo labiau kad tiek parlamentarizmo Lietuvoje raida apskritai, tiek pavienių asmenų bei parlamentinių institucijų indėlis iki šiol daugiau nagrinėtas politologinėje, sociologinėje bei teisinėje literatūroje^[1] ir dar nespėjo sulaukti didesnio istorikų dėmesio^[2].

Straipsnyje siekiama nustatyti kriterijus, pagal kuriuos vardynui turėtų būti rengiamos 1990–2004 m. parlamentarų biografijos, trumpai apibūdinama pereinamojo laikotarpio parlamentarizmo Lietuvoje specifika, ypač daug dėmesio skiriant pradiniam transformacijos iš nevalstybinio krašto būvio į valstybinį etapui ir parlamento vaidmeniui šiame procese. Būtent tada parlamentarai pirmą kartą tapo tikrais valstybininkais ir tą akivaizdžiai patvirtino savo veikla.

Be kita ko, iškeliami TSRS liaudies deputatų priskyrimo atitinkamam tyrimų laikotarpiui problema.

1. Bendrasis parlamentarų veiklos kontekstas

Taip jau atsitiko, kad per keliolika nepriklausomos Lietuvos valstybės egzistavimo metų parlamento reitingai smuko^[3], tačiau to negalima pasakyti apie daugelį parlamentarų. Kadangi tai yra ne šio straipsnio tema, reitingų mažėjimo priežastis paliekame išsiaiškinti kitiems. Deja, kol kas politinius ir socialinius tyrimus vykdančios mokslininkai nėra pasirengę atsakyti į klausimą, ar Lietuvos piliečių atstovai iš tiesų ir pagrįstai patiria nesėkmes, nepateisina krašto gyventojų lūkesčių, ar esama dar kitų, galima teigti, bendresnių, tokios metamorfozės priežasčių. Mūsų nuomone, Lietuvos sociologinėje, politologinėje bei teisinėje literatūroje nepakankamai nagrinėjamos aplinkybės, dėl kurių Seimo veikla nėra tokia efektyvi, kokios iš jo laukiama. Neatkreipiama pakankamai dėmesio į tai, kad su daugeliu analogiškų problemų susiduria ir ilgametės parlamentarizmo tradicijas turinčios valstybės, juo labiau kitos Vidurio ir Rytų Europos valstybės, kur atstovaujamoji demokratija buvo atkurta tik po Tarybų Sąjungos ir jos sukurtos sistemos subyrėjimo.

Viena iš svarbiausių bendrųjų problemų yra ta, kad demokratinė valstybės tvarka savo esme yra ypač sudėtinga ir sunkiai prognozuojama. Nors parlamentarų skaičius valstybėje santykinai nedidelis, palyginti su piliečių skaičiumi, tačiau didelis ir visai neanalogiškas nedemokratinėse valstybėse politinius sprendimus priimančių asmenų skaičiui. Dėl to priimant įstatymus ir juos įgyvendinant, atsiranda daugybė derinimo procedūrų, tarp jų – ir su vykdomosios valdžios atstovais. Tokios sudėtingos institucinės politikos formavimo sistemos yra gana nerangios, neretai ir neefektyvios, jų veiklos rezultatus sunku prognozuoti^[4].

Šios procedūros, sukurtos asmens laisvei ginti, tiesiog techniškai „įveliamos“ į konfliktą dėl šiuolaikinės technologinės visuomenės keliamų problemų sudėtingumo. Natūralu, kad pavieniai parlamentarai nebegali kompetentingai aprėpti visų klausimų, kuriuos pagal užimamą padėtį turėtų spręsti. Iš dalies padėtį gelbsti komitetų bei komisijų veikla, tačiau čia slypi ir tam tikrų pavojų: komitetų nariai bei jų vadovai gali turėti ryšių su interesų grupėmis, ir parlamentarai, balsuodami už komiteto aprobuotą įstatymą, gali įteisinti ne visuomenės poreikius atitinkančius, o tik nedidelei visuomenės daliai naudingus sprendimus, patys visai to nenorėdami.

Panašiai atsitinka rengiant įstatymų projektus Vyriausybėje, kurios dalis narių, beje, taip pat priklauso parlamentarų korpusui. O žinant, kad pavienių tautos atstovų pozicijoms įtaką daro partijų vadovybės nuostatos ir daugelis kitų veiksnių, galima suprasti, kaip įstatymų leidybos institucijai sunku suderinti politinius prieštaravimus, surasti konkuruojančių grupių sutarimo pagrindą ir tuo pačiu metu atsižvelgti į juos išrinkusios visuomenės lūkesčius ir norus.

Dėl šių vidinių bene viso pasaulio demokratinėse valstybėse parlamentarams įtaką darančių aplinkybių aštuntąjį–devintąjį dešimtmetį tyrinėtojai konstatavo parlamentų įtakos nuosmukį^[5], kurį iš dalies sustabdė tik nuolatinių komitetų vaidmens padidėjimas. Atrodo, kad tam tikrų galimybių šia kryptimi suteiktą didesnę komitetų atitikimą pagrindinėms vykdomosios valdžios struktūroms ir Lietuvoje^[6].

Dar daugiau problemų turi posovietinių šalių parlamentai, kuriems būdingi visi jau minėti imanentiniai veiklos sunkumai, o juos komplikuoja specifinės aplinkybės, dar labiau apsunkinančios parlamento darbą. Šie sunkumai atsirado (ir atsiranda) tiek dėl demokratiškosios tradicijos stokos, tiek dėl visuomenės transformacijų masto, tiek ir dėl psichologinių problemų, kylančių ir politikams, ir visuomenei dėl nepaprastai sparčiai vykstančių pokyčių bei dėl realių kaitos rezultatų neatitikimo visuomenės lūkesčiams.

2. Laikotarpio parlamentarizmo specifika. Parlamentinės institucijos. Parlamentaro statusas

Čia aptariama tik keletas reikšmingesnių parlamentarizmo bruožų, nepretenduojant į svarbiausios šalies politinės institucijos išsamią charakteristiką. Netenka abejoti, jog Lietuva įrašė reikšmingą puslapį XX a. pabaigos valstybingumo istorijoje bent keliais iškiliais faktais: 1) pirmoji iš vadinamųjų sovietinių respublikų paskelbė valstybės atkūrimą *de facto*; 2) lietuvių tautos išsivadavimas iš sovietinės okupacijos, beje, ne be Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo išsivaduojamojo judėjimo strategijos, įvyko pasipriešinimo be prievartos. Žinoma, taip kalbėdami, neturime pamiršti Sausio 13-osios, Medininkų įvykių aukų, tačiau vertinant imperijos kelto pavojaus realumą, nereikia lakios vaizduotės suvokti, kokių pavojų išvengta; 3) 1989 m. išrinktieji, net ir dauguma paskirtųjų, SSRS liaudies deputatų prisidėjo prie sovietinės imperijos demontavimo ir Rusijos bei kitų sovietinių respublikų bei Vidurio Europos valstybių demokratiškosios jėgų telkimo.

Šia proga tenka bent trumpai apibūdinti procedūrinę Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos transformacijos į Atkuriamąjį Seimą problemą. Neieškosime pačios idėjos ištakų, tik pažymėsime, kad ji buvo iškelta ir iš dalies argumentuota Lietuvos istorijos institute surengtoje mokslinėje konferencijoje Kovo 11-osios penkerių metų sukakčiai paminėti. Diskusijoje, be kita ko, buvo pasakyta, jog „... Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba atliko analogiškas funkcijas kaip ir 1920 m. Steigiamasis Seimas. Ją visai teisėtai galime laikyti Lietuvos A t k u r i a m o u j u S e i m u [pabr. D. B.-B.], nors pati šio pavadinimo ir nepriėmė...“^[7].

Politine valia šią idėją pradėta įteisinti dar 1992 m. spalio 29 d. Aukščiausiosios Tarybos aktu „Dėl atkuriamo Lietuvos Respublikos Seimo“^[8], tačiau tuomet pagal ką tik priimtą Konstituciją renkamosios valdžios institucijai buvo gražintas tik pats Seimo pavadinimas, kuris per visą 1992–1996 m. kadenciją taikytas tik tuomet veikusiai aukščiausiajai įstatymų leidimo institucijai, o ne retrospektyviai.

1990–1992 m. Aukščiausioji Taryba Atkuriamuoju Seimu oficialiai pavadinta pagal 1996 m. lapkričio 28 d. Lietuvos Respublikos Seimo Deklaraciją „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos–Atkuriamojo Seimo“^[9], pripažįstant, kad „1940–1990 m. okupacijų ir pasipriešinimo laikotarpio pabaigoje, išsivadavimo aušroje, Tautos demokratiškai išrinkta ir jos suverenią valią reiškusi Aukščiausioji Taryba, atkūrusi ir apgynusi nepriklausomą Lietuvos valstybę, iš tikrųjų įvykdė atkuriamojo Seimo uždavinius“.

Kaip ir daugelį dalykų, parlamento specifika galima apibūdinti tik jį su kuo nors lyginant, o patogiausia tai daryti sugretinant Seimą su kitų šalių parlamentais bei su tarpukario Lietuvos Respublikos Seimu, ypač atskirų kadencijų Seimams tarpusavyje, galiausiai net su sovietiniu pseudoparlamentu. Tačiau lyginant šią įstatymų leidybos instituciją su kitų valstybių parlamentais, krinta į akis parlamentarizmo tradicijų stoka: Lietuva yra viena iš nedaugelio valstybių XX a. pabaigos pokyčių raidoje atkūrusi tautos atstovaujama instituciją po pusės amžiaus pertraukos. Prisimenant, kad tarpukario laikotarpiu Lietuvos Seimas 10 metų buvo paleistas ir neegzistavo, o po to parlamentarizmas liko ribotas, galima sakyti, kad iki 1990 m. Lietuva turėjo 7 nuoseklias parlamentines patirties metus. Taigi belieka konstatuoti neabejotinai reikšmingą faktą, kad šių laikų parlamentarizmo trukmė bent dvigubai ilgesnė.

Daugiau negu nepanašus šiuolaikinis Seimas į sovietinį **pseudoparlamentą**: pirmiausia, juos skiria demokratinės išrinkimo procedūros, nekalbant apie sesijų trukmę, jose priimamų įstatymų reikšmę, teisinę procedūrą, reglamentą ir pan.

Svarstant šiuolaikinių Seimų istorijos bei parlamentarų veiklos juose metodinio ir dalykinio tyrimo problemas, iškyla **TSRS liaudies deputatų** (jų buvo 58) statuso, o tuo pačiu ir tam tikras chronologinio neatitikimo klausimas. Kaip žinia, teisiškai ir faktiškai jie buvo išrinkti ir veikė kitos valstybės jurisdikcija grindžiamu reglamentu ir svetimos valstybės prievarta primestos santvarkos sąlygomis, tačiau absoliuti dauguma pagal veiklos pobūdį buvo **tautos atstovai**, o ne sovietinės sistemos įrankis. Net formaliai daugumos iš jų veikla peržengė sovietinės *pertvarkos* nubrėžtas ribas, todėl neatsitiktinai Istorijos instituto kolektyvinėje monografijoje atitinkamas skyrelis pavadintas „Pirmieji Lietuvos valstybininkai Maskvoje“^[10]. Pažymėtina, kad nuo sovietinių pseudovisumonių organizacijų paskirti deputatai, išskyrus keletą, gynė būtent dar net sunkiai įsivaizduojamo, tačiau neišvengiamai artėjančio Lietuvos valstybingumo reikalus, taip pat užgimstančios (ir Rusijoje) demokratijos interesus. Galiausiai daugelis jų kaip ryškios tautinio atgimimo ir visuomeninės politinės veiklos asmenybės buvo išrinkti ir į Aukščiausiąją Tarybą – Atkuriamąjį Seimą, todėl aprašytini kaip nepriklausomos valstybės parlamentarai. Taigi atrodo, kad šis deputatų korpusas turėtų būti priskirtas valstybininkams, o ne sovietmečio atstovams. Tuo pačiu, logiškai vertinant, jų biogramas turėtų būti priskirtos ketvirtajam leidinio tomui.

Nekvestionuotinas faktas, kad Lietuvos žmonių pasirinkimu ir laisva valia 1990 m. vasario mėn. buvo išrinkta krašto piliečių atstovų, bet ne pagal svetimųjų kvotas sukonstruota, Aukščiausioji Taryba laikytina demokratinė parlamentine institucija. Jos pavadinimų kaita (LTSR Aukščiausioji Taryba – Lietuvos Aukščiausioji Taryba – Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas; toliau vadinama AT–AS arba Atkuriamuoju Seimu) čia ne pagrindinis dalykas, tačiau teisinė šios institucijos transformacija buvo ne mažiau reikšminga už esminį istorinės reikšmės faktą – tautos išsivadavimą ir valstybės atkūrimą, be to, ji sudarė prielaidas vykdyti ekonominius ir socialinius pertvarkymus.

Dabar kalbame apie modernios Lietuvos valstybės parlamentą, kuriame, skirtingai nuo XX amžiaus tarpukario Lietuvos, vienu metu posėdžiauja ir Vilniaus, ir Klaipėdos krašto atstovai, nekyla kokių nors neišsprendžiamų tautinių mažumų problemų. Matyt, neatsitiktinai iš demografiniu atžvilgiu lietuviškiausio Kauno miesto į Seimą 4 kartus buvo išrinktas Nikolajus Medvedevas, tris – Vladimiras Jarmolenka.

Kalbant apie valstybės tęstinumo problemą, 1990–1992 metų parlamentą neišvengiamai tenka palyginti su 1920–1922 m. Steigiamuoju Seimu, nors dėl istorinių sąlygų savitumo čia lengva pastebėti ir panašumų, ir skirtumų. Abu jie buvo išrinkti kaip tautinio išsivadavimo raidoje atkuriamos valstybės institucijos po daugelio svetimos priespaudos metų, abu apima netgi panašios trukmės chronologinį tarpsnį, abiejų kadencijos pabaigoje priimamas pagrindinis įstatymas – Konstitucija. Tačiau išoriniai panašumai bene tuo ir baigiasi. Išoriniai skirtumai taip pat akivaizdūs: po 1918 m. Nepriklausomybės Akto priėmimo iki Steigiamojo Seimo sušaukimo buvo praėję daugiau nei dveji metai, dirbo jau penktoji Vyriausybė. Atkuriamasis Seimas nuo Steigiamojo Seimo **skiriasi** ir daugeliu esminių dalykų: 1) jis priėmė politinius teisinius aktus, nutarimus, įstatymus, pareiškimus **faktinės okupacijos** sąlygomis; 2) visi Nepriklausomos valstybės atkūrimo signatarai buvo parlamentarai; 3) Atkuriamasis Seimas priešinosi sovietinei imperijai išimtinai **teisės** principais pagrįsta tautinio išsivadavimo ideologija ir politika; 4) Seimas neturėjo galimybių pasinaudoti tarptautinės teisės prerogatyvomis, kadangi TSRS Aukščiausioji valdžia daugeliu atvejų jos nepripažino arba tiesiog ignoravo. Kaip žinoma, Lietuvos valstybinės teisės sovietmečiu nebuvo, todėl ypač dideliu Atkuriamojo Seimo nuopelnu reikia laikyti tai, kad jis valstybės atkūrimą ir tęstinumą grindė ne tik istoriniais politiniais, bet ir juridiniais argumentais, kurie teisinėje bei politologinėje literatūroje laikomi beveik nepriklaįstingais^[11]. Tai buvo pirmoji po 50 okupacijos metų institucija, priėmusi ir vykdydusi, nors ne visada optimalius politinius sprendimus, tačiau jie įsikomponavo į europietiškos parlamentarizmo tradicijų kontekstą.

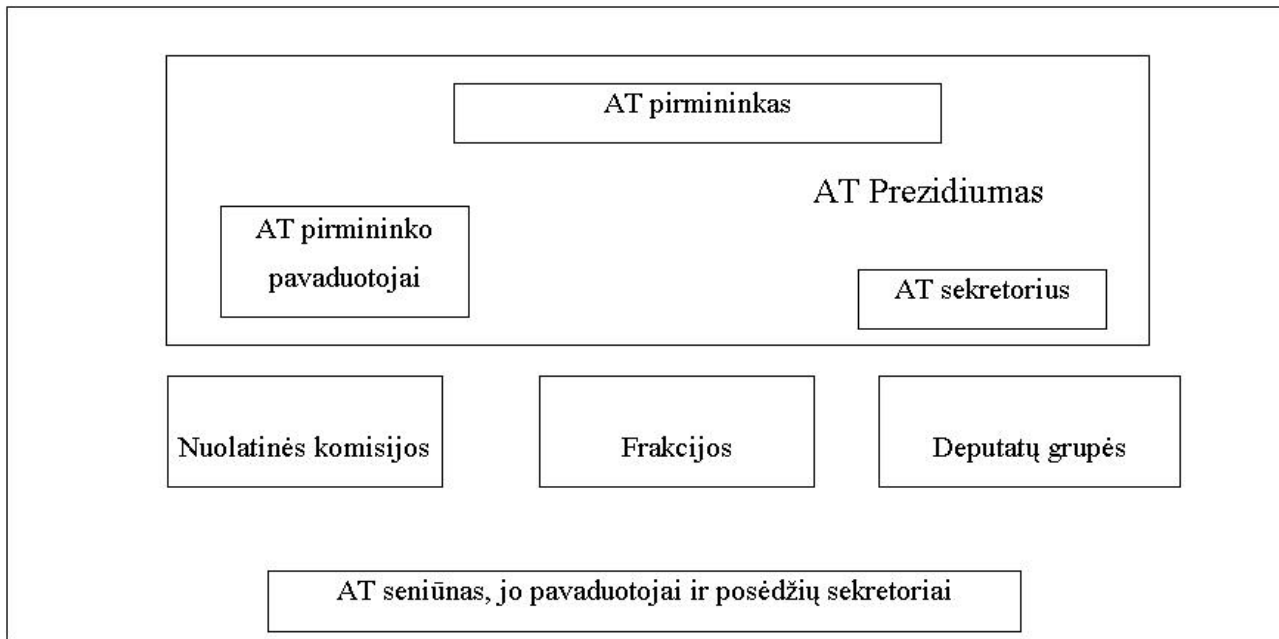
Atkuriamasis Seimas akivaizdžiai skiriasi nuo trijų vėlesnių atsikūrusios Lietuvos Respublikos kadencijų Seimų ypač tuo, jog veikė ypatingomis (ilgą laiką ekstremaliomis) sąlygomis. Būtent šis Seimas Lietuvą vėl atgrėžė į Vakarų ir Europą, iš esmės nulėmęs jos būsimos (ir dabar vykdomos) politikos vektorius. Kita vertus, 2004 m. integracija į euroatlantines struktūras lyg ir užbaigia tam tikrą Lietuvos valstybės istorijos, valstybingumo raidos etapą.

Atkuriamasis Seimas nuo kitų Seimų skiriasi daugeliu charakteristikų. Visų jų neapardami pažymėsime, kad jo deputatai pagal 1989 m. rugsėjo 29 d. Rinkimų įstatymą išrinkti vien pagal mažoritarinę sistemą, kitaip buvo patvirtinti išrinktųjų Seimo narių mandatai – pagal paties Seimo narių nustatytą reglamentą (mandatų patvirtinimą), o ne priimant priesaiką, kaip buvo vėlesniuose Seimuose, ir įprasta beveik visose parlamentinėse procedūrose.

Pabrėžiant ypatingą Atkuriamojo Seimo vaidmenį ir signatarų indėlį į valstybės atkūrimą, nenorima sumenkinti ar kitaip nuvertinti po to veikusių Seimų darbų. Be išlygų pažymėsime, kad jie, tegul ir nepakankamai nuosekliai, kaip tai būdinga ir kitoms jaunos demokratijos valstybėms, įgyvendino reikiamas reformas, pirmiausia susijusias su įstatymų, reglamentuojančių nuosavybės santykių atkūrimą, priėmimu, – tai marksistai vadindavo revoliucija, o dabar įvardijama visuotine transformacija. Nepaisant kontroversiško politologų, sociologų ir kt. tyrinėtojų Seimo priimtų įstatymų vertinimo, svarbiausia tai, kad radikali, prieštaringos (kartais ir nepopuliarios) reformos iš esmės atitiko to meto visuomeninės raidos kryptį ir neatšilo nuo pokomunistinėje, juo labiau posovietinėje erdvėje vykdytų pertvarkymų. Taigi tiek Atkuriamojo, tiek ir kiekvieno iš Seimų kadencijos ir veikla įgyja savitą, konkrečiai apibrėžtą ir, manytume, neabejotinai svarbią reikšmę.

Dabartinio Seimo struktūrą nustatė 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos piliečių referendumu priimta Konstitucija. Ji gerokai skyrėsi nuo iš sovietinės praeities paveldėtos ir ne itin daug laikinuoju Pagrindiniu Įstatymu pakeistos **Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo struktūros**, kurios schema žemiau pateikiama.

1 pav. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo struktūra



Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas buvo aukščiausiasis Lietuvos Respublikos pareigūnas ir kartu **faktiškasis valstybės vadovas**, atstovavęs Lietuvai tarptautiniuose santykiuose. AT darbo organizavimu rūpinosi AT Prezidiumas, sudarytas iš 11 asmenų. Pagal pareigas į jį įėjo AT Pirmininkas, jo pavaduotojai ir AT sekretorius. Kitus Prezidiumo narius rinko AT.

2 pav. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nariai

Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas

Vytautas Landsbergis

Aukščiausiosios Tarybos pirmininko pavaduotojai

Bronislovas Juozas Kuzmickas

Kazimieras Motieka

Česlovas Vytautas Stankevičius

Aukščiausiosios Tarybos Sekretorius

Liudvikas Sabutis

Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nariai (išrinkti 1990 03 29)

Egidijus Bičkauskas

Romas Gudaitis

Mečys Laurinkus

Eugenijus Petrovas

Aloyzas Sakalas

Gediminas Vagnorius (iki 1991 02 14)

Aleksandras Ambrazevičius (nuo 1991 11 05)

Svarbiausia yra ne priimtos formalios, tegu ir nuoseklios, AT reglamento pataisos ir papildymai, o tai, kad ši institucija buvo vis labiau kreipiama realaus parlamentinio darbo linkme. Skirtingai nuo sovietinių laikų nominalaus, anuometiniu pavadinimu, „organo“ nepriklausomos valstybės sąlygomis veikęs AT Prezidiumas atliko realius darbus. Pagal savo įgaliojimus AT Prezidiumas, be AT darbo organizavimo ir paramos vietos savivaldai, vykdė daugelį funkcijų, kurios, vėliau įvedus Prezidento pareigybę, atiteko pirmojo šalies pareigūno prerogatyvoms: tai yra pilietybės suteikimas, apdovanojimų ir garbės vardų skyrimas, malonės teikimas teisimo nuteistiems asmenims ir pan., taigi veikė kaip Prezidento lygio kolegija.

Į AT taip pat įėjo Pirmininko pavedimu posėdžiams vadovavę AT renkami seniūnai: A. Taurantas bei E. Gentvilas, taip pat jų pavaduotojai.

Visai kitokį vaidmenį atliko AT komisijos (maždaug atitinkančios dabartinius komitetus). Tai buvo politinių jėgų saviidentifikavimosi instrumentas, kita vertus, labai svarbių valstybės raidai įstatymų projektų parengimo ir pirminio derinimo bei „aprobavimo“ institucijos. Jos būdavo sudaromos demokratinio proporcinio deputatų frakcijų atstovavimo principu. Komisijų sudėtis ir vadovybė natūraliai keitėsi. 1992 m. veikė 13 komisijų, kurioms priklausė nuo 8 iki 12 narių. Be kita ko, jos vykdė realią, nors tuo metu dar ribotą, besiformuojančių vykdomosios valdžios institucijų parlamentinę kontrolę.

Taip jau susiklostė, kad į dabartinės (Seimų) komisijas labiau panašios buvo AT laikinosios deputatų grupės. Jos būdavo įregistruojamos pagal išskylančius reikalus visuomet, kai įteikdavo AT Pirmininkui pareiškimą su ne mažiau kaip 15 proc. (9 deputatų) parašais.

Bene sudėtingiausia Aukščiausiojoje Taryboje – **frakcijų** kūrimosi ir kaitos problema. Kaip prisimename, rinkimus į AT įspūdingai laimėjo Sąjūdžio remti deputatai: 1990 m. vasario 24, kovo 4, 7, 8, ir 10 d. iš 141 buvo išrinkti 133 deputatai, iš jų Sąjūdis rėmė 96. Dalis jų buvo nuo SSKP atskilusios savarankiškos LKP nariai, kitos LKP narių dalies Sąjūdis nerėmė, tačiau abiejų šių jėgų pagrindinis tikslas buvo nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymas. Į AT buvo išrinkti ir keletas Lietuvos nepriklausomybei priešišku ar bent jau nepritariančiu deputatų, iš kurių 6 susilaikė balsuojant dėl Nepriklausomybės atstatymo Akto. Prisimintina, kad deputatai, kurie buvo išrinkti antrajame rinkimų rate (tai yra balandžio 10, 18, 24 dienomis) nėra Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai.

Atkūrus nepriklausomybę, pamažu ėmė ryškėti deputatų diferenciacija ir po Sąjūdžio „skėčiu“ ėmė konsoliduotis bei skaidytis nuolatinės deputatų grupės, vėliau susiformavusios į frakcijas. Joms nepriklausė deputatai dirbo nuolatinėje mišriojoje deputatų grupėje.

5 pav. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų frakcijos (kadencijos pabaigoje)

Jungtinė Sąjūdžio frakcija – 15 narių. Pirmininkas – Juozas KARVELIS
Lenkų frakcija – 8 nariai. Pirmininkas – Ryšard MACIEJKIANIEC
Liberalų frakcija – 10 narių. Pirmininkas – Eduardas VILKAS
Lietuvos demokratinės darbo partijos frakcija – 10 narių. Pirmininkas – Algirdas Mykolas BRAZAUSKAS
Nuosaičių frakcija – 16 narių. Pirmininkas – Virgilijus KAČINSKAS
Reorganizuota tautininkų frakcija – 10 narių. Pirmininkas – Mečislovas TREINYS
Sąjūdžio Centro frakcija – 20 narių. Pirmininkas – Aloyzas SAKALAS
Sąjūdžio santaros frakcija – 11 narių. Pirmininkas – Egidijus JARAŠIŪNAS
Tautos pažangos frakcija – 11 narių. Pirmininkas – Aurimas TAURANTAS

Frakcijoms nepriklausė 29 deputatai

AT Pirmininko pavedimu posėdžiams vadovaudavo AT renkami seniūnai: A. Taurantas bei E. Gentvilas, taip pat jų pavaduotojai.

Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas 1992 m. liepos 9 d. nutarė surengti rinkimus į Seimą, tą pačią dieną buvo priimtas ir naujas Seimo rinkimų įstatymas^[12], įsigaliojęs nuo rugpjūčio 10 d. Svarbiausia Seimo rinkimų naujovė – mišrios rinkimų sistemos įtvirtinimas: vienmandatėse rinkimų apygardose (jų buvo 71) pagal mažoritarinę rinkimų sistemą turėjo būti išrinkta po vieną Seimo narį, o vienoje daugiamandatėje apygardoje, tai yra visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje pagal 17 politinių partijų ir visuomeninių politinių judėjimų sąrašus išrinkta dar 70 Seimo narių. Visuomeninių politinių judėjimų dalyvavimas Seimo rinkimuose buvo tebesitęsiančios politinės diferenciacijos bruožas, būdingas tik šiam Seimui; 1996 m., pakeitus rinkimų įstatymą, jo buvo atsisakyta. Taip pat nuo šių Seimo rinkimų daugiamandatėje apygardoje buvo nustatytas 4, vėliau 5 proc. už sąrašą gaunamų balsų skaičius, beje, nustatyta procentinė kvota nebuvo taikoma tautinėms bendruomenėms. Tuo būdu Seime sumažėjo partijų, turinčių tik po 1–2 savo atstovus.

Seimo struktūrą pagal Konstitucijos 76 str. nustato jo statusas. Be minėtų frakcijų, komitetų ir komisijų, minėtinos ir tokios Seimo institucijos kaip valdyba, kurią sudaro Seimo Pirmininkas, jo pavaduotojai bei kancleris, ir Seniūnų sueiga, kurią sudaro valdyba bei frakcijų atstovai – po 1 nuo dešimties Seimo narių, taip pat po 1 mažųjų frakcijų, neturinčių 10 narių, atstovą. Seniūnų sueigai patikėtos derinimo funkcijos iškilus principiniams prieštaravimams tarp frakcijų, deputatų grupių ar komitetų dėl svarbiausių svarstomų klausimų, ji taip pat aptaria sesijų programas, posėdžių darbotvarkių projektus, teikia pasiūlymus Valdybai^[13].

AT–AS deputato statusas taip pat skyrėsi nuo vėlesnių Seimų narių statuso. Pirmųjų teisės ir pareigos buvo nustatytos 1990 m. balandžio 11 d. įstatymu „Dėl LR AT deputato statuso“^[14]. Pagal šį įstatymą deputatas buvo aukščiausiosios valstybinės valdžios institucijos narys, kuriuo tapdavo, kaip jau minėta, patvirtinus jo mandatą. Deputato įgaliojimai galėjo būti nutraukti tokiais atvejais: 1) rinkėjams jį atšaukus; 2) AT priėmus nutarimą pagal deputato pareiškimą dėl įgaliojimų atsisakymo; 3) deputatui netekus Lietuvos Respublikos pilietybės (taip 1991 m. lapkričio 5 d., kaip nepriėmusio Lietuvos Respublikos pilietybės, buvo nutraukti Vladislavo Švedo parlamentaro įgaliojimai); 4) įsiteisėjus kaltinamajam teismo nuosprendžiui^[15].

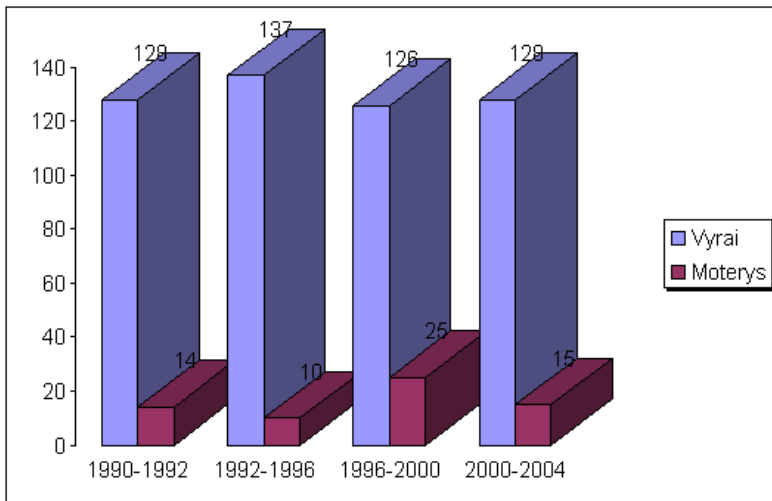
Vėlesnių Seimų parlamentaro statusas, kurį apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucijos 59 str., skelbia, jog „Išrinktas Seimo narys visas Tautos atstovo teises įgyja tik po to, kai Seime jis prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai“. Ta pati nuostata išplėtojama Seimo statute. Kai Seimo nario išrinkimas užginčijamas (iki šiol tebuvo vienas – Romualdos Hofertienės atvejis Klaipėdoje), parlamentaro kadencijos ribos nustatomos pagal teismų sprendimus. Tame pačiame Konstitucijos straipsnyje apibrėžiama Seimo narių kadencijos pradžia ir pabaiga: „Seimo narių įgaliojimų laikas pradedamas skaičiuoti nuo tos dienos, kurią naujai išrinktas Seimas susirenka į pirmąjį posėdį. Nuo šio posėdžio pradžios baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas“. Pagal Konstitucijos 63 str., nuo 4 iki 8 padidėjo skaičius atvejų, kai Seimo nario įgaliojimai nutrūksta. Manytume, kad istorikų požiūriu čia belieka konstatuoti, jog nesibaigus kadencijai dėl įvairių priežasčių nutrūko 38 Seimo narių įgaliojimai.

Sudėtingiau būtų apibrėžti TSRS liaudies deputatų įgaliojimus, nes jų statusą apibrėžė ne Lietuvos, o ją okupavusios valstybės įstatymas. Antra, ne visi jie buvo išrinkti demokratinuose rinkimuose, ne visi gynė Lietuvos interesus. Šis klausimas lieka diskutuotinas, tačiau bendriausiu požiūriu, kaip ir AT–AS deputatų, jų kadencijos pradžia laikytinas mandatų patvirtinimas atitinkamoje mandatų komisijoje 1989 m. gegužės 25 d., o pabaiga – 1990 m. kovo 13 d., kai AT–AS priėmė nutarimą „Dėl TSRS liaudies deputatų iš Lietuvos teisinio statuso“, kuriame konstatuojama, jog Lietuvai atkūrus savo valstybingumą ir tuo pačiu išėjus iš TSRS Konstitucijos galiojimo sferos, „TSRS liaudies deputatai praranda savo statusą“^[16].

3. Parlamentarų sąrašai

Seimų parlamentarų sąrašai nekelia jokios painiavos jau vien dėl to, kad trims pirmosioms kadencijoms yra skirti atitinkami leidiniai^[17], o dviejų pastarųjų kadencijų parlamentarai turi ir asmeninius interneto puslapius, kuriuose pateikti jų biografijų duomenys ir parlamentinės veiklos svarbiausieji faktai: priklausymas Seimo vadovybei, komitetams, komisijoms ir grupėms, priklausomybė frakcijoms bei jų vadovybei ir t. t. (šią temą nagrinėjame kitame darbe). Manytume, kad tai yra pakankamas pagrindas preliminariam parlamento narių sąrašui sudaryti. Tad iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad ketvirtasis parlamentarų vardyno tomas bent formaliai gali būti nesunkiai sudaromas. Žinoma, minėtos aplinkybės pagelbsti autoriams pirminiu darbo etapu ir jau dabar leidžia pateikti kai kurias preliminarines parlamentarų korpuso ir jo grupių charakteristikas. Tačiau ties šia riba ir baigiasi apriorinė tyrimo stadija.

1990–2004 m., įskaitant visus parlamentarus, tarp jų ir dirbusius ne visą kadenciją, pagal minėtus kriterijus buvo 426 Seimo nariai: 382 vyrai ir 44 moterys, atitinkamai 89,7 ir 10,3 proc.



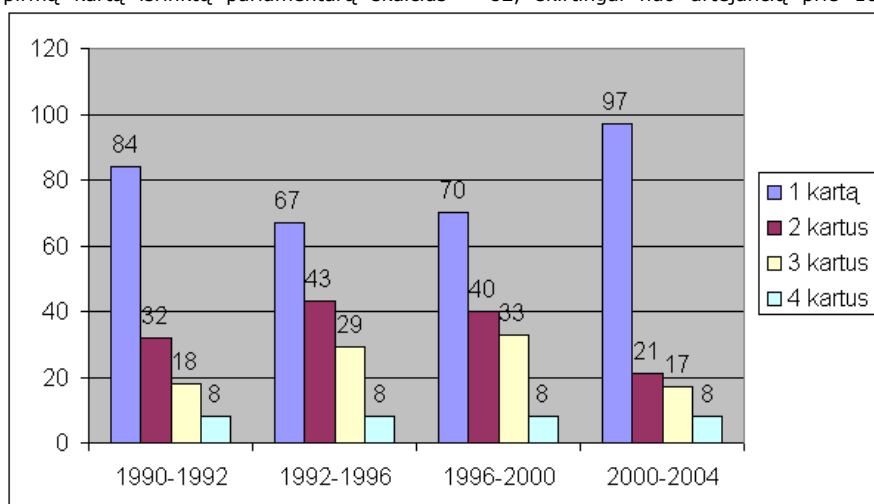
3 pav. Vyrų ir moterų skaičius Seimuose

Nors grafiškai tokia proporcija atrodo ypač kontrastinga lyčių atstovavimo atžvilgiu, tačiau ji beveik atitinka tokių demokratiškesnių šalių kaip Vokietijos, Austrijos ir kt. parlamentų sudėtį (žinoma, ne vien tik autoriui patrauklesnis atrodo Skandinavijos kraštų modelis, kur aptariamoji proporcija žymiai skiriasi moterų naudai). Nors tarp 8 parlamentarų, kurie dirba Seime jau 4-ąją kadenciją, nėra nė vienos moters, jų kadencijos vidurkis šiek tiek didesnis: 1,454 kadencijos tarp moterų ir 1,368 kadencijos tarp vyrų. Be to, moterų santykinai daugiau išrinktų trims kadencijoms negu vieniems. Tai galėtų rodyti, kad į Seimus patekdavo iškilėnės atstovės moterys, negu pagal tuos pačius principus renkami vyrai.

Apibūdinant šiuolaikinio Seimo narius, reikėtų apibūdinti ir jų priklausomybę elitui, nes politiniai lyderiai paprastai atlieka pagrindinį vaidmenį sukuriant ar atkuriant demokratinę santvarką, kurios šerdį sudaro parlamentarizmas. Politinio elito socialinė ir politinė kilmė bei atranka Lietuvoje vos tepradedamos nagrinėti, daugiausia – politologinėje literatūroje^[18], kuria ir tegali pasiremti projekto vykdytojai. Dar neseniai visuomenės ir elito tyrinėjimų klasikais S. Huntingtonas, J. Linzas, A. Przeworskis ir kt. manė, kad elito vaidmuo yra didžiausias transformacijų laikotarpiu, tačiau dabar vis labiau linkstama manyti (pvz., J. Highley), kad vyraujanti elito įtaka pradiniu demokratinės tvarkos įvedimo laikotarpiu nesibaigia. Dėl to parlamentarai straipsnyje yra traktuojami kaip politinio elito nariai, netaikant kai kurių tyrinėtojų propaguojamos nuostatos, pagal kurią tik vieni ar daugiau kadencijų į Seimą išrinkti deputatai laikytini elito nariais^[19]. Toks požiūris tinka valstybėms su ilgametėmis parlamentarizmo tradicijomis, tačiau pereinamojo laikotarpio institucijai toks reikalavimas atrodo kaip abejotina sociologinė schema. Labiausiai ji netinka Atkuriamojo Seimo nariams, daugelis kurių, be abejo, nė neketino susieti savo ateities su politine veikla ir pasibaigus aktyvios politinės veiklos kadencijai grįžo į savo profesiją ar kūrybą. Kita vertus, ne vienas AS narys (A. Januška, E. Gentvilas) tapo pripažintais neparlamentinio politinio elito atstovais. Panašių atvejų būta ir kituose Seimuose (N. Germanas, A. Ažubalis). Galiausiai ir po dviejų Seimo kadencijų profesoriai B. Kuzmickas, B. Genzelis, P. Gylus liko labiau priklausantys mokslo, o ne politiniam elitui. Pateikti pavyzdžiai tik patvirtina tendenciją, tačiau ji gali būti išskleista tik rengiant konkrečių politikų biogramas.

Manytume, jog nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo ir ekonominių bei socialinių transformacijų laikotarpiu nėra korektiška pabrėžti pirmą kartą į Seimą išrinktųjų skaičių, nors tai visiškai nesunku apskaičiuoti. Informatyvesniu laikytume ne konkretaus Seimo nario kadencijų, bet viso parlamentarų korpuso kadencijų skaičiavimą, taigi, jeigu asmuo buvo išrinktas Atkuriamojo Seimo nariu ir po to dar buvo renkamas dviem kadencijoms, jau pirmajame diagramos laukelyje jis priskiriamas prie 3 kadencijų parlamentarų.

Pastoviausias šiuo požiūriu būtų 1996–2000 metų Seimas, kuriame buvo 40 dvi ir 33 tris kadencijas dirbę parlamentarai. Beje, jame santykinai mažiausias ir pirmą kartą išrinktų parlamentarų skaičius – 82, skirtingai nuo artėjančių prie 100 1992–1996 ir



paskutiniajame Seimuose.

4 pav. Parlamentarų pasiskirstymas kadencijomis

4. Parlamentarų biogramų pateikimas: apimtys, struktūra ir kt. Parlamentinės veiklos rekonstrukcijos problemos (aktyvumas, dalyvavimas komisijose ir pan.)

Medžiagos atrankos principai, jos pateikimo apimtys ir panašūs klausimai visų pirma reglamentuoti formaliais kriterijais, tačiau yra probleminių dalykų, kurių jie negali išspręsti.

Parlamentarų žodyno neįmanoma parengti lygiagrečiai netiriant ir parlamentarizmo istorijos. Bent jau tiek, kad būtų galima parašyti įvadinį straipsnį, kuriame parlamentarų veikla būtų vertinama ne vien pagal formalius kriterijus, o būtent visos nagrinėjamo laikotarpio parlamentarizmo raidos kontekste. Straipsnyje turėtų būti apibūdinti strateginiai valstybės uždaviniai, nusakytos politinės

aplinkybės, kuriomis veikė tautos atstovai; o konkrečioje biogramų medžiagoje tai turėtų atsispindėti svarbiausių Seimo veiksmų ir sprendimų kontekste.

Antra, svarstyтина ir idėja parengti bendrą įvadą (maždaug 1 a. l. apimties), o kiekvienai parlamento kadencijai skirti po atskirą straipsnį (0,5 a. l.), kuriame būtų atskleidžiama to Seimo struktūros raida, apibūdinami svarbiausi įstatymai ir jų reikšmė valstybės ir visuomenės transformacijai. Dėl to leidinys taptų labiau informatyvus. Tokia struktūra, mūsų nuomone, būtų įvadas platesniems kolektyvinės parlamentarų biografijos tyrinėjimams.

Kita vertus, ne visų parlamentarų veikla yra vienodai pasiduodanti unifikacijai. Kadangi Lietuva per šiuos keliolika metų pirmiausia siekė įsitvirtinti euroatlantinėse struktūrose, atitinkamų komitetų narių biogramose teks paminėti daugelį su tai susijusių veiksmų. Tuo tarpu, pvz., Biudžeto komiteto atliekamas darbas labiau rutininis ir neefektingas, todėl autoriai turėtų ypatingą dėmesį skirti tam, kad atskirtų išorinį **efektingumą** nuo veiklos **efektyvumo**.

Pripažindami, jog praėjusio amžiaus pabaigoje grįždama į parlamentarizmo kelią, Lietuva neturėjo nors kiek labiau identifikuojamų politinių partijų, o **partinė sistema** žymia dalimi formavosi per Seimo rinkimus, manome, kad partinės sistemos formavimasis, partijų ideologinė diferenciacija, savidentifikacija bei takoskyra nėra pasibaigusios. Politologai savo laiku yra pastebėję, kad Lietuvos demokratinė darbo partijoje (2001 m. susijungusioje su LSDP) sutelpa visa politinių doktrinų įvairovė: nuo kraštutinės kairės (socialistų) iki kraštutinės dešinės (libertarų). Ir vėliau Seimo istorijoje nesunku atsekti, tegul ir atskirus veiksmus, kai LDDP vykdė liberalią, o konservatoriai – socialiai orientuotą politiką. Šis aspektas svarbus ne tik kolektyviniam portretui, bet ir kiekvieno atskiro parlamentaro veiklos apibūdinimui.

Planuojamas tekstų apimtis trikdytų įvairūs neordinarūs dalykai, sakysim, politinių perbėgėlių aprašymas. Esama parlamentarų, kurie per 1 kadenciją pakeitė kelias partijas arba frakcijas. Vardyne tai turėtų būti fiksuojama, ir jau savaime užims daugiau vietos, negu to parlamentaro, kuris keturias kadencijas priklausė tai pačiai partijai. Papildomos vietos pareikalaus ir komitetų pavadinimų kaita. Antai tarp komitetų, kurių skaičius kito tarp 11 ir 14, tik trijų pavadinimai nepasikeitė, o 2 komitetų pavadinimai pakeisti net po tris kartus.

Kitas (matyt, būdingas visiems tomams) sudėtingumas, su kuriuo dar praėjusio amžiaus 4-ąjį deš. susidūrė Lietuvos enciklopedijos rengėjai, – tomų vadovų ir autorių geopolitinių, politinių, pasaulėžiūrinių ir kt. **preferencijų** problema. Net ir pripažindamas tokią problemą egzistuojant, tomo vadovas ar autorius sunkiai gali nuo savo pažiūrų atsiriboti. Pasaulėžiūros klausimas gali iškilti apibūdinant tokius parlamentarų veiksmus, kaip, pavyzdžiui, tikybos dėstymas mokyklose, religinių susivienijimų rėmimas iš valstybės biudžeto ir pan.

Problemų kels ir tai, kad dauguma parlamentarų, kurie bus aptariamame tome, tebėra politikoje arba perėjo į įtakingas valdžios ar verslo struktūras. Jie negali būti abejingi, kaip vardyne pateikta biograma prisidės prie jų įvaizdžio kūrimo. Nesunku numanyti, kad rasis ne vienas, norintis, tikintis, be blogos valios, šį bei tą tekste pakeisti. Kad ir kaip bus stengiamasi to išvengti, šio tomo biogramoms tam tikrą žymę įspaus ir žmogiškoji parlamentaro charakteristika, juo labiau kad bet kurios kadencijos Seime netrūko ryškių individualybių – intelektualų, mokslininkų, menininkų, verslininkų, apskritai spalvingų asmenybių. Kol kas sunku pasakyti, kaip reikės spręsti iš to kylančias problemas. Kita vertus, jei buvę ir esami Seimo nariai pagelbės tyrinėtojams sukaupti šaltinius ir geranoriškai talkins rengiant tekstus, tai padės įsigilinti į įvairius Seimo veiklos niuansus ir geriau suprasti tuos metu priimtus sprendimus.

Biogramų **apimtis ir struktūra** priklauso ne vien nuo gerų programos vykdytojų norų, bet ir nuo disponuojamų istorinių šaltinių gausos ar stokos, ir turėtų būti nustatomos bendru projekto vykdytojų susitarimu. Kadangi tai yra parlamentaro biograma, manytume, kad iki trečdaliao apimties skirtina **asmens apibūdinimui ir biografijai**, o du trečdaliai (ar net daugiau) – jo, kaip parlamentaro, veiklai. Tai leistų išryškinti parlamentarą kaip politinę asmenybę. Mūsų nuomone, parlamentaro politinės veiklos neturėtų riboti Seimo nario kadencija ir „šio pastato sienos“. Chronologiškai išieities taškas galėtų būti jo kandidatūros užfiksavimas Vyriausiojoje rinkimų komisijoje, o jo rinkimų kampanija jau būtų tyrimo objektas. Atitinkama vieta skirtina ir Seimo nario veiklai tarp rinkėjų.

Šiame tome kaip atskaitos modelis turėtų būti imamas viena kadencija dirbęs parlamentaras, priklausęs tam tikrai frakcijai, dirbęs komitete (komisijoje), komisijoje (laikinoje deputatų grupėje), o papildoma teksto apimtis pridedama už 2–4 kadenciją, už priklausymą Seimo valdybai, buvimą frakcijos seniūnu, komiteto ar komisijos pirmininku, Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos ir kitų tarpparlamentinių institucijų nariu (išskyrus nebent ryšius su kitų valstybių parlamentais grupes, kurias pakaktų išvardyti).

Tam tikros įtakos biogramų apimčiai turės dubliavimasis su III tome aprašymais sovietiniais deputatais. Mūsų nuomone, jei biografijai bus skiriama nedaug vietos, svarbiausius faktus galima ir pakartoti, žinoma, ne identišškai, o akcentuojant skirtingus veiklos aspektus (o gal net kooperuojantis autoriams?), o tikros (ar tariamos) parlamentinės veiklos aprašymas išsiskirs jau savaime. Biogramos pradžioje prie asmens apibūdinimo trumpai nusakomas minėtas faktas.

Žinant, kad tokio pobūdžio tyrimo darbas vargu ar bus pakartotinai išleistas, primintina, kad sudarytojo ir autorių atsakomybė faktografijos požiūriu turėtų būti maksimali. Išlygų, interpretacijų turėtų būti mažiausiai, tačiau tenka pasakyti, kad bent šiame tome jų išvengti nepavyks, nes apie absoliučią daugumą asmenybių rašys jų amžininkai.

Ikonografinė medžiaga (nuotrauka) pasirinktina iš laikotarpio, kai asmuo buvo parlamentaru.

Biogramos **pabaigoje** prasminga pateikti aprašomo asmens: 1) pagrindines žinias apie kūrybinę (mokslinę, meninę, publicistinę ir kt.) veiklą; 2) atskirai išskirti pagrindinius (išsami bibliografija neįmanoma dėl apimties) politologinius, publicistinius, edukacinius ir kt. darbus jam esant parlamentaru; 3) nurodyti pagrindinę istorinę, politologinę ir kitokią literatūrą, besikartojančius dalykus įvardijant santrumpomis. Dėl bibliografinės medžiagos gausos itin svarbūs jos atrankos kriterijai; neįtraukti dalykai turėtų būti dokumentuojami ir kaupiami specialiaje rankraštyne.

5. Žodyno reikšmė parlamentarų kolektyvinei biografijai nušviesti

Pirmą kartą rengiant tokio pobūdžio leidinį, kuris greitai nebus kartojamas, iškyla daug klausimų ir atsiranda neaiškumų. Kaip jau minėta, remtis klasikiniiais demokratinėse valstybių parlamentarizmo pavyzdžiais galima tik iš dalies, o pokomunistinės erdvės šalių istoriosofija ir istoriografija taip pat nedaug gali padėti. Žodynas neišspręs daugelio su parlamentarų kolektyvinių biografijų tyrimu susijusių problemų, nes jos slypi bendresniuose pokomunistinės visuomenės analizės sunkumuose. Juk dabartinė visuomenė tik prieš keliolika metų pradėjo transformuotis iš komunistinės, o pastarosios kontūrai socialiniuose ir ypač humanitariniuose moksluose dar tik pradeda ryškėti, be to, tai vyksta lėtai ir sunkiai. Tikėjimės, kad per žodyno rengimo laikotarpį sovietinės ir posovietinės visuomenės tyrimas pastebimai pajudės į priekį ir palengvins bendrųjų jos raidos procesų apibūdinimą, tuo pačiu ir parlamentarizmo tyrimai įgaus tvirtesnį pagrindą.

Kita vertus, viskas tebevyksta čia ir dabar, nėra būtinos laiko distancijos, dar neišryškėjo įvairių parlamentarų veiksmų (ar neveikimo) padariniai, apskritai visas vykstaš politinis procesas nepakankamai iširtas sociologų, politologų, istorikų ir kitų humanitarų bei socialinių mokslų atstovų. Beje, mokslininkai pokomunistinei visuomenei bei jos institucijoms analizuoti neretai taiko tradicinių demokratinėse valstybių tyrimo metodus, kurie pokomunistinėje visuomenėje ne visuomet pasiteisina. Kita vertus, galime manyti, jog šioje programoje vykdomi parlamentarizmo tyrimai tam tikrais aspektais prie tų problemų atskleidimo prisidės.

Beje, laiko atstumo aspektas itin akivaizdus vertinant Atkuriamąjį Seimą, nuo kurio kadencijos pabaigos prabėgo daugiau nei dešimt metų. Jau galima gana daug pasakyti apie Sąjūdžio deputatų klubo veiklą, nepakankamą savarankiškos Lietuvos Komunistų Partijos deputatų grupės pasirengimą parlamentiniam darbui, „parlamentinės rezistencijos“ fenomeną, o tai neabejotinai yra kolektyvinės biografijos atskiri aspektai. Belieka tikėtis, kad programos vykdymo laikotarpiu tam tikra distancija susiformuos. Beje, tuo pačiu galima galvoti ir apie programos tęstinumą ir atitinkamos medžiagos kaupimą.

Iš kitų šalių patyrimo aiškėja, jog vardyno parengimas turi ir du šalutinius tikslus: pirma, kartu rengiama šalies parlamentarizmo istorija, antra, kaupiama įvairi dokumentinė, ikonografinė, atsiminimų ir kt. medžiaga tiek kolektyviniams parlamentų portretams, tiek atitinkamiems partijų, frakcijų ir kitų parlamentarų grupių istoriniams tyrinėjimams, tiek iškilnesnių parlamentarų biografijoms; ypač pastarąjį žanrą vardyno rengimas turėtų suaktyvinti.

* * *

Šiuolaikinis Lietuvos Respublikos Seimas susiformavo ypatingomis komunistinės sistemos žlugimo ir sovietinės visuomenės transformavimosi į demokratinę santvarką ir rinkos ekonomiką sąlygomis. Politine prasme LTSR Aukščiausioji Taryba (pseudoparlamantas) žlugo, užleisdamas vietą Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai–Atkuriamajam Seimui, o priėmus 1992 m. spalio 25 d. Konstituciją – tradiciniam valstybės parlamentui – Seimui. Šis procesas turėjo ir tebeturi žymių padarinių visam vėlesniam įstatymų leidybos institucijos funkcionavimui. Demokratišku būdu išrinkti tautos atstovai lėmė tolimesnės raidos, būtinų reformų turinį, esmę, kryptį, dėl ko jų individualus įdirbis ir veiklos padariniai yra itin svarbūs. Tai stengtasi pagal galimybes bent iš dalies atskleisti šiame straipsnyje.

Tačiau Seimo veikla su įvairiais sunkumais susidūrė ne tik dėl vidinių raidos sunkumų, politinės realybės ir psichologinių visuomenės lūkesčių neatitikimo, bet ir dėl bendrųjų, visoms demokratinėms valstybėms globalizacijos sąlygomis būdingų problemų, taip pat ir dėl specifinių Rytų ir Vidurio Europos šalims aplinkybių, kylančių dėl politinių, ekonominių bei socialinių transformacijų masto ir spartos bei dėl demokratiškų tradicijų stokos šalyje.

Būsimajame parlamentarų vardyne šie ir kiti klausimai turėtų būti gvildenami priklausomai nuo autentiškų šaltinių ir istoriografijos būklės ir ištyrimo lygio. Autentiški autoriniai tyrimai bus, be abejo, skiriami visų parlamentarų biogramams.

Pagal prieinamus spaudos ir internetinius šaltinius į Seimo narių sąrašą yra įtraukti 426 parlamentarai. Į šį skaičių įeina ir 38 Seimo nariai, dėl įvairių priežasčių dirbę ne visą kadenciją. Visus 4 kartus į Seimą buvo išrinkti 8 parlamentarai, dar 98 asmenys buvo renkami 2 arba 3 kartus.

Neabejotina, kad parlamentarų biogramams sukaupta medžiaga prisidės prie tolesnių parlamentarizmo, atskirų Seimo institucijų tyrinėjimo, platesnių biografinių parlamentarams skirtų veikalų parengimo, o politinės raida (nauji Seimo rinkimai) pateiks naujų idėjų ir faktų, apie kuriuos šiandien galima tik nujauti.

- [1] Demokratija Lietuvoje: elitas ir masės: TSPMI metinės konferencijos medžiaga. Vilnius: LII I-klā, 1996; Lietuva po Seimo rinkimų 2000. Sudarė A. Jankauskas. Vilnius; Kaunas, 2001; Lukošaitis, A. Lietuvos parlamento struktūrinė diferenciacija ir darbo pasidalijimas: nuolatinių komitetų galios ir institucionalizacija. Politologija. 2002, Nr. 3(27), p. 32–78; Masiulis, K. Lietuvos elitas: Ekonominės vertybės. Politinės orientacijos. Prognozės. Vilnius: Pradai, 1998; Matonytė, I. Posovietinio elito labirintai. Vilnius, 2001; Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990–1998. Vilnius, 2000; Žalimas, D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas: pagrindiniai klausimai pagal tarptautinę teisę. Vilnius, 1997.
- [2] Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais. Vilnius, 2000; Penkeri Lietuvos valstybingumo atkūrimo metai: konferencijos medžiaga. Vilnius, 1997; Lietuvos Seimas. Vilnius, 1996.
- [3] Parlamento vertinimas nuo 70 proc. per 1991 m. Sausio įvykius ir 40 proc. 1992 m. pabaigoje sumažėjo iki 8–14 proc. paskutinės kadencijos Seimo laikotarpiu (pagal „Vilmorus“ tyrimus): Palidauskaitė, J. Lietuvos politinė kultūra: Lietuvos politinės kultūros raida valstybingumo atkūrimo ir įtvirtinimo laikotarpiu. Kaunas, 1997, p. 185; <http://www.5ci.lt/ratings2/lit/frameset.htm>. Tiesa, „Baltijos tyrimai“ pateikia maždaug dvigubai didesnį parlamentą teigiamai vertinančių respondentų skaičių: <http://www.5ci.lt/ratings/lit/frameset.htm>
- [4] Lindblom, Ch. E.; Woodhouse, E. J. Politikos formavimo procesas. Vilnius, 1999, p. 77–78.
- [5] Lukošaitis, A. Lietuvos parlamento struktūrinė diferenciacija ir darbo pasidalijimas: nuolatinių komitetų galios ir institucionalizacija. Politologija. 2002, Nr. 3(27), p. 33; Parliamentary Party Groups in European Democracies. Ed. K. Heidar, R. Koole. London; New York, 2000.
- [6] Lukošaitis, A. Lietuvos parlamento struktūrinė diferenciacija ir darbo pasidalijimas: nuolatinių komitetų galios ir institucionalizacija. Politologija. 2002, Nr. 3(27), p. 42.
- [7] Penkeri Lietuvos valstybingumo atkūrimo metai. Vilnius, 1997, p. 88.
- [8] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Dokumentų rinkinys. Vilnius, 1993, t. 6, p. 150.
- [9] Valstybės žinios. 1996, Nr. 116–2712.
- [10] Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais. Vilnius, 2000, p. 192–201.
- [11] Žalimas, D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimas: pagrindiniai klausimai pagal tarptautinę teisę. Vilnius, 1997.
- [12] Valstybės žinios. 1992, Nr. 22–635.
- [13] Motulaitė, V.; Venskevičius, S. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Seimas. Vilnius, 1996, p. 22, 25.
- [14] Valstybės žinios. 1990, Nr. 12–366.
- [15] Žilys, J. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos kompetencija ir struktūra. Lietuvos Seimas. Vilnius, 1996, p. 175.
- [16] Valstybės žinios. 1990, Nr. 9–237.

[17] Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba: 1990–1992. Vilnius, 1992; Lietuvos Respublikos Seimas: 1992–1996. Vilnius, 1995; Lietuvos Respublikos Seimas: 1996–2000. Vilnius, 1998; taip pat duomenys interneto svetainėje: http://www3.lrs.lt/seimu_istorija/w4_home.int_top_istorija.htm

[18] Minėtai problemai skirta šiek tiek vietos ekonominio elito tyrinėjimams skirtose K. Masiulio ir I. Matonytės monografijose.

[19] Šios nuostatos laikomasi: Grigaravičienė, J. Išsilaikymas Lietuvos politiniame (parlamentiniame) elite: 1990–2000 m. Seimų sudėčių analizė: VPU bakalauro diplominis darbas. Vilnius, 2003.